

MAGYAR BAROKK HUMANISTÁK

ISTVÁNFFY MIKLÓS (1538 — 1615)

A magyar humanizmus bölcsője a quattrocento Itáliájának verőfényes ege alatt ringott. Gátlástalan életkedv, a felszabaduló gondolat szédülete jellemzi a magyar humanizmus nagy vezéralakját, Janus Pannoniust.

1472-ben az első magyar műköltő és egyidejűen a szónok Vitéz János tragikus halála megszakította a magyar humanizmus szerves fejlődését. Egy jó évtizeddel később idegen humanista kolónia székel a királyi udvarban s ennek árnyékában próbálkoznak új, fiatal magyar kezdők.

Mátyás király halálával a királyi udvar megszűnik a hazai művelődés központja lenni. De a humanizmus hazánkban távolról sem volt „rövidéletű virág”, mely ekkor el is hervadt, — mint évtizedekig hirdette a magyar irodalomtörténet. Sőt a humanizmus meggyökerezésére és életerejére vall, hogy decentralizálva is továbbfejlődik s hamarosan a nemzeti műveltség tartalma lesz. Állandó, nyugodt otthont nem talál többé a magyar humanizmus, Janus Pannoniushoz hasonló nagyságok sem fejlődhetnek a kisszerű, zavaros viszonyok közt. De a költők, írók egy hosszú századon keresztül nem szülnék meg latinul verselni, írni, mígnem a hu-

manizmus szelleme kiszárad, formái elsekélyesednek, nyelve virtuózkodó, üres cikornyává fajul — s helyét átadja az általa megtermékenyített nemzeti nyelvű irodalomnak.

A cinquecento elején már ellobbant a pogány mámor, a reformációval szemben megújult erővel fel-emelkedő Egyház visszafordítja a hit felé a lelkeket. A humanizmus most már szintézis az antik szellem és a középkor vallásos hagyományai közt.

Ez a korszak a barokk humanizmus kora. Ennek neves magyar alakja Istvánffy Miklós.

Hírét-nevét a magyar történelemtől trott 22 könyvre terjedő nagy műve örizte meg. Mátyás király halálától a bécsi békéig tárgyalta ebben az eseményeket, alapos felkészültséggel, jó latin stílussal. Népszerűségét azonban biztosította az a körülmény is, hogy Bonfini nyomtatásban közkezen forgó művének folytatását írta meg; (megteették ezt mások is, de egyedül az ő munkája jelent meg idejében nyomtatásban.) Munkájában az uralkodó Habsburg-hatalom törekvéseit igazolta Pázmány Péter *auspiciuma* mellett, az ellenreformáció hangját képviselte.

Nagy könyve megfelel pályája irányának. Még kisgyermek, midőn János király elhal; apja, Pál, baranyai alispán fia, maga is baranyai alispán, Padovában iskolázott deákos ember, aki irodalmunkban Volter és Grizeldisz széphistóriájával hagyott emléket, Ferdinánd hűségére tér. Miklós a Habsburgok mellett érvényesül. Báró, aranygyapjas lovag, hadvezér, diplomata s mint alnádor, az üres nádori szék helytartója lett.

Humanista volt. Első nevelését Oláh Miklós esztergomi primás udvarában nyerte; ennek a jeles humanista főpapnak keze alól nem egy jeles deákos trónk kell szárnyra. Istvánffy Miklós azután Padovában tanult, mentora Zsámboky János volt, Janus Pannonius lelkes kiadója. Ifjúkorában Istvánffy is buzgón versel. Itália tiszta latinságát és derűjét hozta magával. Nem nagy költő. Szokásos apróságokat és barokkba hajló pásztori verseket írt. Költeményeit alig néhány éve gyűjtötte össze és adta ki Juhász László.

Közpályája folyamán lírai vénája elapadt. Birtokszerező nagyúr lett. Annak — a maihoz sokban hasonló — kornak fia, melyben sok régi vagyon pusztult el az ország feldarabolódása folytán. A megmaradt országrészben, megszükkült viszonyok közt indult meg a hajrá az új vagyonok szerzéséért. Istvánffy alnádor gyanús szerepet is játszott az ugyancsak nagy vagyonszerező Illésházy elleni perben. Talán ifjúkori epigrammája járt az ezében, melyben Macchiavelli szellemében cinikuskodott:

Nem bánom, legyen én a salakja az emberiségnek:

Csak te segíts, Plutó s mindenem úr leszek én!

Mikor a küzdelemből Illésházy megtépve bár, de épen került ki és Istvánffy ellenében őt választották meg nádorrá, nem csoda, hogy az élemedett humanistát menten megütötte a szél...

BONA GYÖRGY HALÁLÁRA

Itáliába együtt vitt útunk,
de vissza már nem együtt indulunk!
Ne bánd, hogy járok még a föld színén:
Ha órám jó, követni foglak én...

(1559. szeptember 3.)

SZENT MEDÁRD

Hogyha a fellegekből nem hullana olykor a zápor,
akkor a nap sugarán egyre csak égne a föld,
veszne a drága kalász a tüzes, vad nyári hevektől:
Igy a paraszt essőt félve, remegve remél;
várja Medárd napját: Megered majd fentrül az áldás
és a kiszikkadt rét újra virul, felüdül.
Dúsan a sárga kalászt hogy kapja kaszája elébe,
földművelő ajkán zendül esengve a dal.
Hozza ajándékát bőven, szentelve Medárdnak
mindvalahányszor e nap víg örömére derül.

(Bécs, 1565. június 8.)

TINÓDY SEBESTYÉN RŐL

Hős magyarok, daliák, akiket Mars s ősi erényük
a csillagok fölé emelt,
harcotokat lantján elzengte Tinódy Sebestyén;
hálával tartoztok neki:
Mint ahogy ős görögök harcát elzengi Homéros
s Achillt, Ajaxot élteti,
úgy ha irigy Végzet titeket letarolt is, örökre
éltek Tinódy lapjain.

(Nagyszombat, 1566. május 4.)

PÁSZTORI VERSEK

Megfáradt, vén lett Palaemen,
kinek sok év alatt
lépve szején és hálóján
sok szárnyas fennakadt.
Most nimfákhoz, szatirokhoz
így szól imája már:
„Nem bántom többé, biztosan
csaponghat a madár!”

* * *

Tombol az északi szél, rút fellegeket gomolyítva,
itt van a zordon tél, sűrűn a hó kavarg.
Vad, viharos hullámhegyeket tarajoz fel a tenger
és a tüzes villám lobban a mennyeken át.
Szörnyű vihar mind, ám szörnyűbb, ami rejtve szívemben
érted, óh, Alcinoé, hinti dühös tüzeit!

(Pozsony, 1564.)

* * *

Megenyhült az idő szépen,
zöldül már a fű a réten,
újjong, hív a rét, a berek:
Jöjjetek ki, emberek!
De én most is búval járok,
mint akit nyom tél, köd, átok:
Mert szép Alcon nem szeret
s ő nekem a kikelet!

Fordította: Geréb László